

HERVE GEORGELIN: Huzur Kaçırın: Zaven Biberyan

Posted on 18/01/2017

“Biberyan okurlarını İstanbul’daki küçük burjuva ahlâkının ve görünmez aile zorbalığının tehlikeli sularına daldırıyor.”

Zaven Biberyan benim için sadece hayal meyal bir isimdi. Kesinlikle ilginç bir yazar olmasına karşın, yine de Ermenilerin çoğu için tanınmayan biri olarak ünlenmişti. Gayet şaşırtıcı bir biçimde, benim bakış açım da Fransız ya da Halep Ermenilerinininkiyle aynıydı: Sanki 1915, Türkiye Ermenileri arasında bütün entelektüel ve şairane yaşamı yerle bir etmemiş gibi Ermenice yazan büyük bir yazar ancak İstanbul’dan çıkabilirdi. İstanbul’u ilk ziyaretlerimin birinde, Türkçeye tuhaf bir şekilde Babam Aşkale’ye Gitmedi olarak çevrilen, Biberyan’ın uzun zamandır tükenmiş olan başyapıtı, Karıncaların Günbatımı’nın ilk baskısının kopyası bana hediye edildi. Bu yazarla ilgilendiğimi ve metni okuma imkânım olursa çok memnun olacağımı söyledim. O zamanlar Araş Yayıncılık ne metnin Ermenice aslını ne de Türkçe çevirisini basmıştı. Büyük bir ilgiyle ve henüz akıcılık kazanmaya başlayan Ermenicemden kaynaklanan birçok güçlükle kitabı okumaya başladım. Bu, 2003 veya 2004’te olmuş olmalı. İstanbul’daki tanıdıklarına bu hediye için içtenlikle teşekkür ediyorum.

Biberyan’ın romanı beni birçok nedenden dolayı büyüledi. Biberyan’ın hikâyeleri romantize edilmiş bir Ermenistan’da değil, kendi gerçekliği üzerine kurulu bir şehir bağlamında geçiyordu: canlı geçmişi ve çılgın değişim ritmiyle İstanbul, yani Ermenice Bolis. Başlıca karakterleri ulusal veya dini bir yeniden dirilişin kahraman figürleri değildir. Biberyan dar kafalı milliyetçiliğe veya dini bağnazlığa pek prim vermezdi. Bu roman sadece Ermeniceye değil; Yakın Doğu’daki pek çok kültürel üretime de sinmiş ucuz klişelerin bir montajı değil.

Elbette Biberyan'ın anlatımında siyaset mevcut ama yazarın niyeti yeryüzündeki herhangi bir davanın yararına vaaz vermek değil. Biberyan'ın başlıca karakterlerinin ve romandaki birçok durumun görünüşteki rastlantısallığı bundan çok daha yıkıcı. Aynı zamanda, Biberyan'ın Ermenicedeki mahareti de baş döndürücü. Biberyan dilini, Halep'te konuşulan Ermeniceden aslında çok da farklı olmayan İstanbul Ermenicesinden aldı ve bugün çok az insanın yapabildiği bir şekilde dilin o karmaşık, özdeşimsel katmanlarına ulaştı. Biberyan, dilin dış dünyayla bağlantısını koparıp özleştirmeye gitme yanlısı biri değildi: Ermenilerin bugün İstanbul'da Türkçenin dinamizmi ve modernliğiyle yaşadığı çokdillilik durumunu, aynı zamanda 1950'lilere kadar Fransızca ve Yunancanın bu şehirdeki gücünü, İtalyancadan geriye kalanları ve Balkanlar ya da Yakın Doğu'nun genelinde konuşulan farklı dillerin etkisini de dikkate alıyordu.

Biberyan'ın başyapıtı çağdaş Ermenilere ve Ermenice okurlarına rahatsız edici bir ayna tutuyor. Hikâyenin arka planında İstanbul'daki gayrimüslimlerin ekonomik refahlarından geriye kalanı ortadan kaldırmak amacıyla tasarlanan ve bunu başarmış olan Varlık Vergisi'nden sonraki dönem var. Ayrıca Anadolu'da Nafia kamplarında silah taşımaksızın askerlik hizmeti yapmak zorunda olan genç gayrimüslim erkeklerin terhisini de kapsıyor. Bu gerçekler anlatıda mevcut ama bunlar metnin temel noktalarını oluşturmuyor. Biberyan bunların varlığını yadsımıyor. Hatta otobiyografik fragmanlarında bu meselelere uzun bir süre odaklanıyor. Romanında ise, Biberyan bu sıkıntıların bir aile üzerindeki ama özellikle Moda'da varlıklı bir ailede doğan ve ailesi ekonomik baskılardan dolayı sosyal statüsünü kaybederken kendisi işçi taburlarında çalışarak büyüyen Bared üzerindeki etkisine yoğunlaşıyor.

Edebiyat zirveye genellikle susturulan düşünceleri, duyguları, durumları açıklamaya koyulduğunda ulaşır. Biberyan okurlarını İstanbul'daki küçük burjuva ahlâkının ve görünmez aile zorbalığının tehlikeli sularına daldırıyor. Roman Ermeni bağlamında geçiyor olabilir ama tahmin ediyorum ki romancının yazdığı şeyler bu şehri başka bir etnik ya da dini bakış açısından bilen okurlara tanıdık gelecektir, hatta aslında bundan eminim.

Bared topluma olan borcunu Nafia'da hizmet ederek ödediğine inanmış genç biridir, ikinci Dünya Savaşı bittiği için mutludur. Ayrıca sevecen ailesi için de her zaman iyi bir evlat olduğunu düşünmektedir. Ne yazık ki bu düşünce yapısının hayatın zorluklarının sonunda değil, bir yetişkin olarak topluma karışma sürecinin henüz başlangıcında olan Bared için işlevsiz olduğu ortaya çıkar. Para kısıtlıdır: Bared bu sorunla nasıl yüzleşecektir? Yüzleşecek midir? Bulduğu ortamda gelir bulmanın sembolik bedelleri nelerdir? Bu standart ekonomik yaşama uyum sağlamak için gerekli sembolik bedeli ödemeye hazır mıdır? Bared'in şefkate ihtiyacı vardır. Ailesi yıllar önce terk ettiği sevgi dolu sığınak mıdır hâlâ? Bir yetişkin olarak onu tatmin edecek aşk veya arkadaşlık ilişkileri kurabilecek midir? İhtimaller nelerdir? Yakın Doğu'da erişkinliğin dile dökülmeyen ideali olarak bir aile babası olmayı başarabilecek midir? Nazi Almanyası'nın yenilgisinin dünyada yarattığı ideolojik iyimserlik dalgasından o da payını alıyor mudur?

Biberyan'ın, hayatın genç ve naif bir adamı bekleyen nahoş taraflarını ana hatlarıyla çizmesini çok cesur buldum. Koruyucu bir aileye, aile işine, sokaklara veya Ermeni toplumuna tekrar uyum sağlamak ya da herhangi bir politik özgürlük vaadine bel bağlamak yerine, Bared tekrar tekrar hayal kırıklıkları yaşar ve yanılgılara kapılır. Onun hayatta kalmak için tek yolu kaçmaktır. Ermeni ulusal mitleri kadar olumlu erkek figürlerine dair mitler de Biberyan'ın nesirinden çok uzaktadır.

Bu sevecen aile öyle bir psikolojik mayın tarlasına dönüşür M, Bared bu ailenin daha önceden var olup olmadığını sorgulayacak noktaya gelir. Aile sadece sembolik açıdan tehlikeli bir yer değildir çünkü Biberyan, Bared'in babasının ölümünün en nihayetinde o kadar da doğal olmadığı izlenimini verir. O sevecen anne ve eşten geriye ne kalmıştır? Bared'in ailesinden geriye kalanların gözettiği toplumsal kurallar gençlerin yaşamlarından en ufak bir zevk almalarına bile mani olur. Kızkardeşi Bared'in yokluğunda evlenmez. Ailesi adayların birçoğunu geri çevirir çünkü geçmişteki konumlarına göre, onlar için yeterince iyi kimse yoktur. O hâlde bu kadın hayattan ne bekleyebilir? Hayattan nasıl mutluluk duyabilir? Bared'in ailesinin daha önceleri desteklediği yoksullar, kendilerine cömert yardımlarda bulunmuş olan bu aileden şimdi intikam alırlar. Sıklıkla gündeme getirilen Hristiyan

inançlarından bağımsız olarak, Ermeniler arasında dayanışma çok azdır; daha ziyade, tıpkı dünyanın ve Türkiye'nin diğer yerlerinde olduğu gibi, toplumsal koruma vaadiyle uyuşmayan, toplumsal iktidar ilişkileri vardır.

Biberyan'ın romanını okumayı bitirir bitirmez, romanı hemen Fransızcaya çevirmeyi düşündüm. Bugünün küreselleşmiş dünyasında minör olarak değerlendirilen dillerde yazılmış edebiyat eserleri Fransızcaya çok nadir çevriliyorsa da Fransa'da büyük bir Ermeni kökenli popülasyonun varlığı ve görünürlüğü bu metni Ermeniceden çevirmeyi gerçekçi kılmaktaydı. Nitekim böyle bir okumadan zevk alacak binlerce insan olabilirdi. Çeviriye kendi başıma başladım ve yayıncıma -Cenevre'deki MetisPresses- bu roman üzerinde çalışmayı önerdim (Fransızcaya çevirdiğim, Aram Andonian'm O Karanlık Günlerde'si** nedeniyle ortak bir çalışmaya zaten çoktan başlamıştık). MetisPresses projeyi kabul etti. Hatta yayınevi Fransa Ulusal Kitap Merkezinden gelen ödenekten bile faydalandı. Ben bu çeviriye başladım ancak başka çevirilerin de yapılması planlandı (The Slut'ın [Sürtük] çevirisi, bizzat Biberyan'ın tuhaf bir şekilde seçmiş olduğu Yalnızlar adıyla 2015'te basıldı).

Biberyan'ın metnine kimse kolay kolay kayıtsız kalamaz. Batıdaki Ermeni ailelerin mirasçıları, yazarın aile yapıları, sosyal alışkanlıklar ve tabulara ilişkin son derece isabetli gözlemlerini fark edeceklerdir. Yakın Doğu'da Batı Ermenistan yaşamını biraz deneyimlemiş olan insanlar için, Biberyan dilsel kodların çoğulluğunun gündelik norm olduğu (daha doğrusu, eskiden böyle bir normun söz konusu olduğu) toplumsal koşullara yeniden hayat veriyor. Türkçe çalışmaları uzmanları o dönemin Türkçe edebi ürünlerinde, örneğin Orhan Kemal'in çalışmalarında da bulunabilecek o atmosferi fark edeceklerdir. Orhan Kemal'in hayatıyla Biberyan'ınki arasında birçok can alıcı benzerlik bulunur. İkisi de bir süre sürgünde Lübnan'da yaşadı, ikisi de aktif solcuymdu, ikisi de insanların başkalarına zarar vermeden mutlu ve dolu dolu yaşama imkânı olduğuna inandı. Bana göre bu metin hiç konuşulmayan ve konuşulmaması da beni çıldırtan bazı konular üzerine ışık tutuyor, ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'daki korkmuş, muhafazakâr Ermeni toplumundan 1984'teki ölümüne kadar dışlanmış biri olarak Biberyan'ın yaşadığı şartlar, onun içten

açıklığı ve öyküleme yeteneğinin Ermeni çevresi tarafından zalimce ödüllendirildiğine beni ikna etti. Onun itibarını geri kazandırabilirsem çok mutlu olacağım. Ermenilerin de eleştirel yazarlara ihtiyaçları var.

Biberyan'ın edebi çalışmaları üzerine ikincil literatür çok kısıtlı olmakla birlikte yok da sayılmaz. Bunların izini sürmek için biraz inatçı olmak gerekiyor. Hiç kuşkusuz, başlangıç noktası, Paris'te Ermenice basılan eski günlük yayın Haraç'ın Midq yev Arvesd edebiyat ekinde 3 Ocak 1988'de ilk defa yayımlanan, Marc Nichanian imzalı Zaven Biberyan'ın Karıncaları isimli metin olmalı. Nichanian'ın yazdığı metin Biberyan'ın romanının Aras Yayıncılıktan çıkan yeni basımına eklendi. Daha sonraları Amerikan vatandaşı olan Türkiyeli yazar Minas Tölölyan'ın Ermeni Edebiyatının Tarihi'nde bu yazıdan bahsedilen bir kısım bulunabilir. Harout Kurkdjian'ın Atina'da basılan Ermeni edebiyatı için son derece faydalı el kitapları ise Biberyan'ın çalışmalarından yalnızca birkaç pasaj içermektedir; zira, Kurkdjian'ın bana bir keresinde söylediği gibi, Biberyan Ermeniler için büyük bir ulusal önem taşıyan yazarlardan değildir. Bense Biberyan'ın bir yazar olarak günümüz için çok daha önemli olduğum fikrindeyim. Çok büyük ihtimalle, hem Türkiye'de hem de yurtdışında gençler enerjilerinin bir bölümünü Biberyan'ın Ermenice, Türkçe ve Fransızca edebiyata yaptığı katkıları ama aynı zamanda Türkiye İşçi Partisi'nin değişik mevkilerinde, bütün vatandaşlarına saygılı, gerçek anlamda demokratik bir Türkiye için verdiği siyasal mücadeleyi araştırmaya ayırıyorlar. Ne mutlu ki böyle yapıyorlar.

İngilizceden Çeviren: Ezgi Bilgin

ZAVEN BİBERYAN

1921'de İstanbul'da doğdu. Jamanak ve Nor Or gazetelerinde çalıştı. 1946'da sosyalist görüşleri nedeniyle cezaevine girdi. Cezaevinden çıktıktan sonra Lübnan'da sürgün hayatı yaşadı. 1953'te İstanbul'a döndü. Romanları ve öyküleriyle Ermenice edebiyatın 20. yüzyıldaki en önemli yazarları arasına girdi.

* HERVE GEORGELIN Atina Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Fransızcadaki Zaven Biberyan eserlerinin çevirmeni

** Aram Andonyan'ın bu eseri O Kara Günlerde başlığıyla Pencere Yayınları tarafından Türkçede yayınlanmıştır

ŞERH Şiir ve Eleştiri Dergisi 2016 / 3-4